

Олена ГАСЬКЕВИЧ

Анотація: Дана стаття розглядає стан декоративно-ужиткового мистецтва Волині у 20-30 роках минулого століття, детальніше висвітлює окремі його форми та шляхи популяризації народного мистецтва Кременецьким Ліцеєм, який у міжвоєнний період був основним центром науково-освітнього життя регіону. Ключові слова: декоративно-ужиткове мистецтво Волині, Кременецький Ліцей, курси для вчителів малювання, обрядовість.

VOLHYNIA REGIONAL TRADITIONS AND THEIR POPULARISATION IN THE INTERWAR PERIOD (1920-1930) AS AN EXAMPLE, SUMMER WORKSHOPS WERE CONDUCTED AT, KREMENETS HIGH SCHOOL', FOR TEACHERS OF DRAWING

This paper describes the Volhynia folk industry and its regional traditions. Based on the workshop participants' reports which are stored in Kremenets Local Lore Museum, the main areas of folk art are highlighted such as embroidery, straw products, sculpture, paper cutouts, Easter eggs (Ukrainian Easter egg, decorated with traditional Ukrainian folk designs using a wax-resist/ batik method), weaving, ritual objects and ceramics.

Традиційно декоративно-ужиткове мистецтво на Волині було досить розвинутим. Характерними для даного регіону народними ремеслами були – гончарство, ткацтво, вишивки, вироби із лози та рогози. Та зміни у суспільстві, що відбулися після першої світової війни, завдали удару по цій галузі народного життя. Вплив європейської моди, розвиток фабричної промисловості, інші суспільні чинники спричинили, що народне декоративно-ужиткове мистецтво, часто зневажене псевдо-інтелігенцією, відійшло на задній план, поступившись звичайному кітчу. Однак, у 30-х роках у Речі Посполитій, до якої належала і Волинь, почала набирати популярності ідея охорони регіональних цінностей. Першочерговим стало сприяння розвитку вітчизняного виробництва. Особливу увагу надавалося народним ремеслам, що несуть у собі справжню художню цінність. Великий вплив у популяризації народного мистецтва регіону мав славнозвісний Кременецький Ліцей. Цей унікальний навчальний заклад, заснований ще на початку 19 століття, у міжвоєнний період відігравав, без перебільшення, вирішальну роль, як центр культури і науки усього регіону. Попри його колонізаторську місію, цей комплекс навчальних закладів був рушійною силою розвитку шкільництва і мистецтва Волині. Комплексний підхід до вивчення народного мистецтва спостерігався також на прикладі т.зв. Ogniska Wakaśujnego для вчителів малювання. Це - курси підвищення кваліфікації для вчителів з усієї Польщі, що діяли в літній період на базі Ліцею. Об'єктом вивчення тут стали не лише різні напрямки утилітарного мистецтва, розвиток яких мав би вплинути на зменшення безробіття в регіоні – напр. різьба по дереву, лозоплетіння, а й зовсім безужиткові – такі як обрядовість, писанкарство та ін. Лозоплетіння у регіоні традиційно розвивалося у Вишневці і околицях. Починаючи від найпростіших виробів – кошиків, виробів середньої складності, напр. - плетених меблів, аж до високомистецьких предметів розкоші. Зручність, легкість і дешевизна - основні переваги плетених виробів над дерев'яними чи металевими. Лозоплетіння, у якому були зайняті убогі верстви населення, мало сприяти піднесенню добробуту, не створюючи соціальних проблем, оскільки промисел функціонував як надомний. Підприємець надавав сировину та аванс у рахунок готових виробів, які потім закуповував у робітника. Надомний працівник, який був сільським господарем чи міщанином не повинен був залишати свій дім та щоденні обов'язки. Кошикарством могли займатися кілька членів родини, а спільна праця сприяла зміцненню сім'ї. У Кременці плетіння із лози та рогози навчали у літньому таборі для хлопців, що діяв при Ліцеї. Інструктором з лозоплетіння був Францішек Козляр.[1] Великим пропагандистом народного мистецтва був викладач рисунку Кременецького Ліцею, художник Євстахій Васильковський. Сам родом із багатого на етнічні традиції Покуття, він умів цінити його красу. Васильковський багато робив для охорони народного мистецтва. Особливу увагу він надавав перспективам розвитку кераміки на Волині, ознайомився із технікою волинських гончарів, осередки яких знаходилися в Кременецькому повіті а також над річкою Вілією, коло Острога. [2] Традиційно тут виготовляли горщики, макітри, гладушки, тарілки, а також іграшки, келішки, скарбнички і т.п. Найбільш знаними в той час були гончарі з Нового Міста – Вертелецький та Перепелиця. Останній мав не абиякий художній смак, що виявлявся в оздобленні виробів. Майстер надавав перевагу рослинним, стрічковим та анімалістичним орнаментам. Використовував кольори – жовтий, зелений та коричневий. Ціна гончарних виробів вагалася від 5 грошів до 2 злотих. Євстахій Васильковський розумів важливість сприяння

справжньому народному мистецтву, але дуже негативно оцінював явище, що виникло, власне з метою його збереження. – Отож, опіку над охороною народного мистецтва взяли на себе вчителі. В ім'я його охорони, вони скуповлювали зразки кераміки, і, з метою розвитку у молоді почуття прекрасного, оздоблювали горщики античними візерунками, орнаментами за власними ескізами і за ескізами учнів. Змінювали форми горщика і його поливи, впроваджуючи зразки грецьких амфор, ваз та власні мистецькі проекти. Так з'явилися такі, «типово народні», витвори як кавові сервізи, різне начиння, про функцію якого жоден народний майстер не мав поняття. [3] Слухачі «Ogniska wakasuŋnego» що приїздили із різних регіонів Волині, мали підготувати реферати на тему народного мистецтва, характерного для їх місцевості. Виділялися головні галузі народного мистецтва: 1. Вишивка та мереживо. 2. Вироби із соломи. 3. Різьба по дереву. 4. Витинанки. 5. Писанкарство. 6. Ткацтво. 7. Обрядовість (народні методи лікування). 8. Кераміка. Цікаві матеріали, зібрані слухачами згаданих Курсів (О.В), збереглися у Кременецькому краєзнавчому музеї. Із реферату Казимири Добровольської (4.03. 1938 р., села Комарів, Хворостків, гміни Олеськ, Волинського воєводства) довідуємося, що традиція оздоблення вбрання вишивкою, не усюди на Волині є давньою. З оповіді 78-річної селянки Ярини Шум, записаної авторкою реферату, виявляється, що у 19 столітті селянський одяг - як чоловічий так і жіночий - був тканий із білого полотна без жодного оздоблення. Не було різниці між чоловічою і жіночою сорочкою. І уже за життя опитуваної, почали оздоблювати вишивкою спочатку фартухи, а потім і рушники, хустки, сорочки чоловічі й жіночі. Вишивали спочатку гладдю, причому спочатку це була робота, переважно чоловіча. Вишивали молоді хлопці, пасучи худобу. Поступово вишивка набувала все більшої популярності, з'явилася вишивка хрестиком. Перші вишиванки були надзвичайно гарні, потім вони стали менш мистецькими. Волинські вбрання вирізнялися простотою крою. Жіночі спідниці ткалися з льону. Спочатку фарбувалися нитки, з яких ткалися матерія у кольорову клітинку. Коли на тканині переважав синій колір, тканина звалася - «Синюха», а якщо червоний – «мальованка». Окреме місце серед лляних виробів - займали «чепці». Це жіночі головні убори, що мали форму квадрата 23 см, з двох протилежних сторін призбирані. Їх носили на головах заміжні жінки. Чепець накладався на тзв. «кімбалку» - обруч шириною 5 см, який жінка не знімала з голови до смерті. Чепець виготовлявся із прядених лляних ниток, виготовлених на кроснах, не фарбований. Увесь чепець являв собою гарне мереживо, де кожен візерунок мав свою назву – «свергуни», «ялинка», «кружечок», «стовпчики», «клини», «низаночка». Сукмани – це вовняний одяг з сукна власного виробництва, прядені з вовни. Жінки сукно ткали, а чоловіки м'яли його ногами кілька днів у холодній воді. Жіночі сукмани були білого кольору, чоловічі – чорного, сірого чи коричневого. Сукмани оздоблювалися скромним візерунком коло шиї і ззаду. Підперезувалися кольоровими пасками – «крайками», тканими гарними візерунками.[4] Ірина Чайковська (1 курс «Ogniska Wakasuŋnego») подає опис процесу виробництва полотна, з яким ознайомилася у селі Борщівка Кременецького повіту. Займалася цим Марина Суха, котра мала вдома ткацький верстат і, разом із сином, виготовляла полотно і килими. У цьому селі ткацтвом займалися як чоловіки так і жінки. Як окремий напрямок народного мистецтва розглядалася обрядовість. Особливо екзотично звучать тепер описи народних методів лікування. Найцікавіші з них подаємо нижче. ЛІКУВАННЯ РОЖІ (околиці Дубна) Лікування полягає у промовлянні знахарем заклять і молитов. В процесі їх промовляння на тілі хворого освяченою крейдою робляться написи незрозумілою мовою. КОВТУН (околиці Дубна) Знахарка намагається

підкупити злі сили, щоб вони забрали хворобу. Перед початком лікування знахарка вимагає склянку маку, монету і добрий сніданок. Споживши сніданок «цілителька» веде хворого під комин, одну руку кладе хворому на голову, а другу руку з монетою кладе в ковтун, промовляючи закляття і просячи допомоги у нечистого. Далі, виймає руку з ковтуна вже без монети, яку «забрав нечистий». З маку і трав знахарка робить ліки, супроводжуючи процес молитвами. Ліки треба прикладати до рани, але волосся зрізати – суворо заборонялося. ЗУБНИЙ БІЛЬ (Олика) Свічку – громницю ділять на 9 частин. 1/9 свічки запалюється. Поки вона горить, знахарка має 99 раз порухувати хворому зуби. Якщо встигне – біль мине. ЛІКУВАННЯ СКАЗУ (околиці Кременця) Покусаний скаженим собакою має іти в п'ятницю на цвинтар до схід сонця. Там треба зібрати землю із кротовин на могилах. Землю цю всипати до бурачаного відвару і випити ковтками. ВРОКИ (околиці Кременця) В склянку з холодною водою кидають 7 гарячих вуглинок. Якщо вони потонуть, це означає, що людина дійсно зурочена. Тоді, водою, у якій потонули вуглинки, поливають завіси і одвірки вхідних дверей, а решту води випиває хворий. [5] На заняттях Ognisko Wakasujnego писанкарство виділялося як окремий вид мистецтва. Писанкарство, хоч і не так розвинуте як на Гуцульщині, але теж глибоко вкорінене у волинській народній традиції. На прикладі опису цієї традиції в гміні Старий Олексинець, Кременецького повіту, довідуємося, що для цього регіону характерними були геометричні орнаменти, мотиви небесних тіл, рідше – рослинні та анімалістичні, а також візерунки, що відображали побут господарів, сакральні знаки і зображення. Домінували тут писанки чотирьохколірні: біло-вишнево-зелено-чорні. [5] Традиційно писанки робили в Страстний Четвер, хоча подекуди, в околицях Кременця, писанкарський період тривав аж до Зелених Свят. Тут писанки служили подарунками закоханим. Дівчина подавала хлопцеві у хусточці, власноруч вишитій, пару писанок, а він їх викупляв. Оскільки писанка є символом Воскресіння, їй притаманна сила очищення, здатність вигонити злих духів. Барва і візерунки можуть підсилювати ці властивості. Тому, у мистецтві писанкарства присутні містичні мотиви. Напр. виготовлення писачка із старого металевого окладу ікони. Вивчення народного мистецтва слухачами Курсів (O.W) включали ознайомлення із занепадаючими видами утилітарного мистецтва, збір матеріалів, документування почергових етапів процесу виробництва предметів домашнього вжитку, характерних для Волині, для подальшого переказу знань шкільній молоді, виховання у них естетичних смаків на кращих взірцях народного мистецтва. Аналіз матеріалів Кременецького Ліцею, доступних у фондах Кременецького краєзнавчого музею, свідчить, що, у рамках своєї культурно-освітньої діяльності, Кременецький ліцей, а особливо Ognisko Wakasujne – курси для вчителів малювання із усієї Польщі, які з 1936 року функціонували при Ліцеї, стали одним із центрів дослідження та пропаганди народної культури, опіки над осередками ужиткового мистецтва Волині. Українське народне мистецтво було об'єктом вивчення найвидатніших митців і педагогів Кременецького Ліцею, хоча й розумілося як мистецтво регіональне, волинське, як частина доробку полікультурної Речі Посполитої.

Використані джерела

1. Kozlarz E. Koszykarstwo wiklinowe. // *Życie Krzemienieckie*, 1935. Krzemieniec. 102- 104 S.

2. Wasilkowski E. Z notatek etnograficznych. Obróbka surowców. (garncarstwo); .// *Życie Krzemienieckie*, 1938. Krzemieniec. 460 S.

3. Wasilkowski E. Z notatek etnograficznych. Uwagi o ochronie ceramiki; .// *Życie Krzemienieckie*, 1938. Krzemieniec. 499-501 S.

4. Кременецький краєзнавчий музей (ККМ). Кн.вст. 39809; інв. № 4258 5. Кременецький краєзнавчий музей (ККМ). Кн.вст. 39806; інв. № 4255